

Şekil 2: Köprübaşı insan ayağı izleri doğal çevre içinde korunmuş olsalardı, bu çizimdeki benzer bir doğal anıt elde edilmiş olacaktı.

Fosil insan ayak izlerinin öyküsü İsmail Koçer(*) ile bir söyleşi(**)

"2.3.1975 - No 23381 - MTA Enstitüsü'nün yazısı:

Türk Tarih Kurumu Başkanlığı

ANKARA

Enstitümüzün kurmuş olduğu Tabiat Tarihi Müzesi ile memleketimizin

(*) MTA Enstitüsü Tabiat Tarihi Müzesi, Ankara.

(**) Söyleşiyi yapan Tahir Öngür, TJK.

ilmi değerdeki tabiat olaylarına sahip çıkmış ve bu nedenle 250 000 yıl öncesine ait ayak izlerinin korunması için bir kısmını Müze'ye getirmiş, kalanlar için de o mahallin Milli Park haline getirilmesi konusunu 1969 yılında teklif

Bir kül konisinin eteğinde, taşlaşmış küller üzerinde uzayıp giden ve iki tabaka arasında dalarak ayrıca bir anlam kazanan izlerin çevresinde toplanmış bir insan kümesinin bu doğal anıtı anlamaya çalışsını, düşünceye dalışını, gördüklerinden zevk alışını zihnimize canlandırmamız kaybettiklerimizi bize çok daha iyi anlatacaktır.

Değinen Belgeler

Barış Gazetesi, 1975, İzmir'den kaçırılan ilk insana ait ayak izi İsveç TV'da gösterildi: 1.3.1975 tarihli Barış gazetesi.

Barnaby, W., 1975, International news: Nature, 254, 553.

Koçer, İ., 1975, Fosil insan ayak izleri: MTA Enst. haberleri, Temmuz 1975.

Ozansoy, F., 1969, Türkiye Pleistosen fosil insan ayak izleri: M.T.A. Derg. 72, 204-208.

Ozansoy, F., 1970, Türkiye Orta Pleistosen fosil insanları ve paleolitik öncesi: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü yayınları 67, 56 s.

Tekkaya, İ., 1976, İnsanlara ait fosil ayak izleri: yeryuvarı ve insan, 2.

etmiştik. Geçen zaman zarfında sahip çıkmadığımız bu kıymetler, 1.3.1975 Hürriyet, Cumhuriyet ve Barış gazeteleri ve TRT 19.00 ve 20.00 haberlerinde bildirildiği gibi, yabancılar tarafından yurt dışına kaçırılmakta ve ilmi değer-

lerimiz onlar tarafından değerlendirilmektedir. Bu nedenle teklifimizi aşağıdaki şekilde bilgilerinize arz ederim.

1 — Manisa, Salihli, Demirköprü Barajı, Çakallar tepesinin batı kanadında ve şimdiki bilgilerimize göre, Türkiye'nin bilinen en eski toplumunun varlığını bizzat işaret eden fosil insan ayak izleri bulunmuş, bir kısmı Enstitümüz Tabiat Tarihi Müzesine getirilmiştir. Bunların etüdüleri bitirilmiştir. Rölatif olarak orta Pleistosen 250.000 yıl öncesine ait olan bu izler dünya fosil insanlarının hâlen bilinen en eski somatik örneklerini de temsil etmeleri bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bu tip buluntular daha genç jeolojik bir çağa ait olmak üzere (Pleistosen) eser halinde Fransa ve İtalya'da tesbit edilmiştir.

2 — Çakallar tepesindeki ayak izlerinin en büyük kısmı el'an bazaltik akıntının altında bulunmakta olup dini inanış ve ticaret amacıyla tahrip edilmeye başlanmıştır. Bu bölgenin behemhal korunması için, alanın Millî Park haline getirilmesi gerekli olduğu hiç şüphesiz takdir buyurulmaktadır. Çevrede volkanik faaliyetlerin çizdiği peyzaj gerek barajın varlığı ve gerekse son derece bilimsel bir öneme sahip fosil ayak izlerinin varlığı, burasının Millî Park haline getirilmesi ile korunmasını mümkün kılacaktır. Aksi halde dünyada çok nadir olan bu buluntular, tahrip ten ve yurtdışına kaçırılmaktan kurtarılamayacaktır. Kurumunuzca bu çevrenin Millî Park haline getirilmesi mümkün olduğu takdirde, mahallinde, Enstitümüzce gerekli sistemli kazılar yapılabilecek ve izlerin Park'ta devamlı teşhiri sağlanmış olacaktır. Bu durumun gerçekleşmesiyle bu yurt köşesi dünya bütününde çok ilginç, önemli ve bilimsel bir yer işgal edebilecektir. Bu hususta Enstitümüzün yukarıda işaret edilen teklifi yanında Türk Tarih Kurumu'nun ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün de tamamlayıcı yardımları hatırlatmaya şayandır.'

Bu bizim Tarih Kurumu'na yazdığımız yazı. Bunun yanında Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti'ne, Orman Bakanlığı Millî Parklar Daire Reisliği'ne, Kültür Bakanlığı'na yazdık. Maalesef, aradan bir yıldan çok geçti. Henüz bir cevap alamadık. Ki bundan önce de 1969'da yazmıştık. Yalnız Türk Tarih Kurumu ve Tabiatı Koruma Cemiyeti bu düşüncüyü çok uygun bulduklarını ve fevkalâde bir iş olacağını söylüyorlardı

ama, kimse bir girişim yapmıyordu. Millî Eğitim Bakanlığı'nın bizim eski yazımıza verdiği cevap şöyle: "...teklifinizin kabulü programa alınmak üzere Orman Genel Müdürlüğü ilgili dairesine iletilmektedir... kazı yapılmak isteniyorsa... asarı atika nizamnamesine göre kazı ruhsatı verilmek üzere kazı başkanı ve heyet üyelerinin bildirilmesine bilgi edinmenizi...". Tarih Kurumu "...fosil insan ayağı izlerinin bulunduğu alanın Millî Park haline getirilmesi hakkındaki teklifinizi desteklediğimizi Bakanlığa yazdık ve gerçekleşmesini istedik", Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Başkanlığı da şöyle bir cevap veriyordu "İlgideki yazılarınız Yönetim Kurulu'nda ele alınmış, mntıkanın Millî Park mı yoksa Tabiatı Koruma Sahası mı olarak ayrılması konusunda ilgili mercilerle yapacağı temaslardan sonra konu Bilim ve Danışma Kurulumuza arz edilerek karar verilecektir. Bu husustaki uyarılarımıza bu vesile ile teşekkür eder bilgilerinize arz ederiz." Bu cevaplar 1969'da. Yani herkes destekliyor. Tabii hiçkimse iş yapma yoluna gitmiyordu.

T. Ö. — Bulunuşu nasıl oldu?

İ. K. — 1958 yılında Müze'mizin kuruluşundan sonra dünyanın ve yurdumuzun çeşitli yerlerinden, fosil olsun mineral olsun birçok şeyler duyuruluyor, hediye ediliyordu. Bu arada Salihli civarında çalışmakta olan Mustafa Çelik adlı bir prospektör arkadaşımız bir ize rastlar ve bu izin ne olduğunu, Müzemize yarayıp yaramayacağını öğrenmek üzere

re buraya gönderir. Fikret Ozansoy bununla ilgilendi ve Salihli'ye gitti. Bunun oldukça enteresan bir ayak izi fosili olduğunu öğrendi ve bir raporla döndü. Bu izlerin volkanik bir sahada olduğunu söylüyordu. Fakat hava yağışlıydı çıkarılması zordu. Mevsimin biraz ilerlemesi beklendi ve 10.5.1969'da bir ekip kurularak Salihli Demirköprü Barajı civarında volkan küllerinin altında bu izler var mı yok mu etüd edilmeye gidildi. Gittiğimiz zaman gördüğümüz sahne şuydu. Yanda bir volkan konisi vardı ve volkan konisinden etrafa fırlamış volkan külleri bazı yerlerde büyük tepeler meydana getirmişti. Curuf yığını bazı yerlerde 5 bazı yerlerde 100 m kadar kalınlıklar teşkil ediyordu. Curufların altında düz bir seviye vardı. Biz gittiğimizde bu seviye üzerindeki izlerin birbirini bulup takip edip etrafını açarak takriben 5x52 m lik bir sahayı temizledik. İz Gördes yolundan sonra kayboluyordu. Burada 93 tane iz vardı. Çıkartması güç oluyordu. Dağılması için alçı kalıplarını alıyorduk. Fakat istenen biçimi veremiyorduk. Yumuşak olduğu için bozuluyordu. 4-5 gün içerisinde 93 izden ancak 33 tanesini çıkararak buraya getirmek imkânına sahip olduk. Bunun dışında bozulmuş, kırılmış olanları da katacak olursak 93 tanenin dışında 200'e yakın iz vardı. 1969 yılından beri muhtelif defalar oraya gidildi. Bugün için depomuzda 60 iz mevcut. Biz her gittiğimizde acaba yeni bir iz var mı diye araştırıyorduk. Salihli - Gördes yolundan Baraj'a doğru göl ci-

varında yine bir curuf tepesi vardı. Bu curuf tepesinin Baraj'a 2-3 m yakın bir yerinde de, bir iki ize rastlamıştık. Bu arada yalnız insan ayak izleri değil, aynı zamanda köpek, sopa ve hatta ufak çocukların oturma izleri de vardı. Özellikle iki çift iz vardı ki biri kadın biri erkekti. Basış şekillerine göre bunu ifade ediyordu.

T. Ö. — Ne kadar bir alan kaplıyor olabilir sizce bu izler?

İ. K. — Asıl izin son noktasını, curufun altındaki yerle curufun göle yakın olan kısmını ve orada rastladığımız izi de dikkate alacak olursak 2 km² lik bir saha diyebiliriz. Volkan curufları çok ileri fırlamış. Fakat izin olduğu sahayı 2 km lik bir çap çizerek sınırlayabiliriz.

T. Ö. — Daha uzaklarda da aynı curufun altında aynı iz olabilir mi?

İ. K. — Belki var ama bizim bugüne kadar gördüğümüz bu kadar.

T. Ö. — Aklıma gelen birşey var. Buraya getirdiğiniz izlerde gözlenmiş olabilir. Yağmur altında bozuluyordu. Aynı şekilde kuru iken havayla temasta, havanın neminden bozulması sözkonusu mu bunların?

İ. K. — Yok .Sert. Hiçbirşeye gerek yok. Yalnız ısladığı zaman çözülüyor.

T. Ö. — Oluşumunu nasıl yorumluyorsunuz?

İ. K. — Bu izlerin oluşumunu çok yetkili diye kabul ettiğim Cemal Öztür'e sormuştum. Bu saha bir dere yatağı, yağmur yağmış toprak ıslakmış. Orda da bir hayat var demişti. Yandaki volkan konisinden sıcak volkan külleri fırlayınca halk oradan kaçmaya başladı. Kaçınca onların bıraktığı izlerin üzerine sıcak sıcak geldi ve onları bir tuğla ya da kiremit gibi pişirdi. Cemal Beyin ifadesi buydu. Fikret Ozansoy'un verdiği yaş tayini de 250 000 yıl öncesi idi.

T. Ö. — Basışlarına bakarak bunların kaçmakta oldukları gibi bir davranışları anlaşılabilir miydi?

İ. K. — Ökçelerinin fazla çökmüş olmasına göre, o volkanın infilakından dolayı bunların burdan kaçmış olması durumunda olduklarını ifade ediyoruz. Ama bu arada daha evvel o sahada oturmuş çocuk izleri, köpek izleri falan da vardı ki, yani bir hayat oraya çok yakındı. İzler hiçbir yana sapmadan iki kişi 5 m arayla muntazam şekilde yürümüşler. Göle yakın bir yerde birden bire dönüş olmuş.

T. Ö. — Halkın izlere ilgisi nasıldı?

İ. K. — Bu tepelerin üzerinde daha önce palamut ağaçları vardı. Köylü o palamutları topluyordu ve deri sanayiine

satıyordu. Fakat birgün o curufların işe yaradığını öğrenince, Ömer Ağa (Ömer Aydoğdu) isminde bir kimse burasının curuflarını gelip geçen kamyonlara yüklemek suretiyle satıyor. Evvela gayet ufak bir işi vardı. Zamanla büyüdü. Her gittiğimizde curufu satma hakkı olduğunu söylüyordu. Bu arada etraftaki curufları, tepeleri de satın alıyordu.

Biz Salihli'ye geirmeden önce kum taşıyan şoförler tarafından İzmir, Manisa ve Salihli civar köylerine birer tane fosil iz götürülmüş ve bunlar camilerde eski iz olarak, Hz Adem'in izi olarak gösteriliyormuş.

Akçeşme köyü yolunun altındaki bir izi çıkartmaya çalışmıştım. Yol uçar diye amele çalışmamıştı. Bizim köyün yolu diyorlardı. Haklılardı. O köyün ötesinde bir mağara olduğunu söylüyorlardı. Anlattıklarına göre izlerin devamında. Fakat ne gitmek ne görmek kısmet oldu. Baraj da çalışan biri de, bir dağın üzerinde kayalarda izler olduğunu söyledi. Gittiğimizde kalker oyuklarına rastladık. Yani izle ilgisi yoktu. Birara oradaki halk izle çok ilgilendi. Her gördükleri şeyi ize benzetmeye başlamışlardı.

İlk bulunan izlerin yukarısında Nebiler köyü vardı. O köylü de yolları bozulacak diye bizi çalıştırmamışlardı.

T. Ö. — Onu sormak istiyordum. Bu çalışmalar sırasında size engeller çıktı mı?

İ. K. — Doğrusunu söylemek lazımsa ilk anda çok anlayışlı çıktılar. Burayı Milli Park yapacağız, turistler gelecek ve çok istifade edeceksiniz dedik. Kendilerini ikna etmek durumuna sahibtik. Her gidişimizde ne oldu Milli Park, bizi aldatıyorsun diye oranın köylüsü kentlisi sormakta devam ediyor. Birkaç uyanık çocuk var. Bektaş diye bir genç arkadaş var. Sahanın, izlerin durumu hakkında bize her zaman mektup yazar malûmat verir.

T. Ö. — Sözlerinizden anlaşıldığına göre bu izler, birkere yurt içinde ilgisiz kişilerin eline geçmiş.

İ. K. — Maalesef. Camilere, köylere, ta Manisa Müzesi'ne gittik. Bir tanesini Manisa Müzesi'nden aldık, birini Nebiler'deki bir köy kahvesinden. Tabii bunlar bizim aldıklarımız. Kamyonlar alıp alıp İzmir'e götürmüşler. Nereye gitti, nasıl gitti onları da bilemiyoruz.

T. Ö. — Bu arada yurtdışına da kaçırılmıştır.

İ. K. — Tabii. Bizim bildiğimiz İsveç'teki. Ama bunun dışında muhakkak ki başka yerlere de gitmiştir.

T. Ö. — İsveç'inin kaçırışı konusunda bilgi verir misiniz?

İ. K. — MİT'nin hazırladığı bir rapor Enerji Bakanlığı'ndan bize geldi. Stokholm Türk Büyükelçiliği yetkilileri ile İsveç Müzesi Tabiat Tarihi Bölümü arasına 250 000 yıl önceye ait bir ayak izinin Türkiye'den nasıl getirildiği konusu tartışılmış. Ayak izi barajda çalışan işçilerden Jeolog Thomas Barton tarafından satın alınarak kaçırılmış. İsveçli jeolog bu konuda bir yayın yapmamış. Ama İsveç Televizyonu 20 dakikalık bir yayın yapmış, bu jeologu tanıtmış. Ne yazık ki İsveç'te yapılan bu yayın bizim TRT'ye de intikal etmiş, yayınlanmış ve bizim gazetelerde de bu olduğu gibi çıkmıştı. Buna ne lüzum var, bunun en mükemmel, esaslı bizdedir denmiyordu.

T. Ö. — Bu durumda bizim kamuoyu bunu ancak İsveç Televizyonu aracılığıyla öğrenmiş oluyor. Oysa o zamana kadar Türkiye'de bilimsel de olsa yayın yapılmıştı umarım.

İ. K. — Fikret Ozansoy tarafından MTA Dergisinin 1969 yılı 72. sayısında Türkçe ve İngilizce olarak ve Ankara Üniversitesi Yayını no 67 olarak ta DTCE'de "Türkiye Orta Pleistosen fosil insanları ve Paleolitik öncesi" diye yayınları var.

T. Ö. — Nature'un yaptığı yayın konusu vardı.

İ. K. — Televizyonda yapılan yayınlar Nature Mecmuasında 1973'te gayet kötü bir resimle 1.5 sayfalık bir yazı halinde çıkmış. Buna karşılık Fikret Ozansoy'un makalesinin bir İngilizce fotokopisini, izlerin bizim Müze'de teşhir edildiğini gösteren bir fotoğrafı ve İbrahim Tekkaya'nın hazırladığı bir makaleyi Nature'a yolladık. Ama Nature neşretmedi.

T. Ö. — Nature doğayı koruma ve sevdirmeye için de çıkmakta olan bir dergi. Bir doğal anıtın korunması konusundaki böyle bir çabaya kulağını tıkaması çirkin.

İ. K. — Evet.

T. Ö. — Sahada şimdiki durumları ne, izlerin?

İ. K. — Ne yazık ki İ. Tekkaya ile 1975'te yaptığımız seyahatta, şimdi curuf işletmesinin eskisi gibi kürekle olmadığını, greyder ve yükleyicilerle olduğu için de izlerin tahrip olduğunu gördük. Durumu çeşitli yerlere yazdık, bir cevap gelmedi. İzlerin ilk bulunduğu 1969 yılıyla, bugünkü arazinin şekli arasında hiçbir yakınlık yok. Bir harabe haline gelmiş. Böylece bundan sonra iz-

lerin tesbiti veya bunların takibi yapılarak bu insanların nereden geldiğini tahmin etmek imkânı kalmıyor.

T. Ö. — Ve öyle sanırım ki en anlamlı korunma şekli, bu izlerin curuflar ve volkan konilerinin arasında kalması ile olabilirdi. Gerek bu konunun yabancı olan bir turistin görmesi, gerekse konuyla ilgili birinin incelemesi için bu uygun olurdu. Bu olanak şimdi bütünüyle ortadan kalkmış, o ortam bozulmuş oluyor.

İ. K. — Şu resimler var. Birisinde curufun bulunduğu tepeler ve izin curufun altına girişi temizlenmiş şekildeki durumuyla (Kapak fotoğrafı), öbüründe bir harabe, dağların greyderle devrilmiş bozulmuş durumu. Göle yakın olan tepe de şimdi makinayla tahrip oluyor.

T. Ö. — Bu bölgede hâlen tahrip olmamış yerler bulmak olanaklı mı?

İ. K. — İlk andaki izlerin çıkarıldığı yer çok zor açılcasını söyleyeyim. Ama belki o sırt tarafı ve kalkerlerin altındaki curuf kalkarsa mümkün olur. Eğer korunabilirse orada bulmak mümkün.

T. Ö. — Korunması için ne yapılabilir sizce? Doğal anıt olarak o ortamda yerinde mi korumak daha uygun olur, yoksa Müze'de mi teşhir etmek?

İ. K. — Herkesin söylediğine göre Müze'ye getirmekte çok fayda vardı. Kırılıyordu. Eğer bu izler bozulmadan orada korunsaydı belki de dünyada en büyük doğal anıt olarak çok büyük mana ifade ederdi. Bütün dünya belki bunu görmeye gelebilirdi. Açıkçası ilk zamanlar bizim de çok hatamız oldu, heyecanlandık. Güzellerini seçtik. Yağmurda bozulanlar oldu. Umum Müdürün talimatı kesindi. Orda kaldığı müddetçe muhafaza etmek mümkün değil, alıp götürebilirler iyisi mi alıp getirin buraya, koruyalım, diyordu.

T. Ö. — Bir yerde, yerinde korunması gerekirse saydam bir polyster kaplanması zorunlu mu?

İ. K. — Kuru kalırsa şart değil. Eğer camkanlı, yani yağmur ve rüzgara kapalı olursa bir şey olmadan hayat boyu durabilir.

T. Ö. — Şöyle bir şey sormak istiyorum. Türkiye'de aslında bir doğal anıt olarak kendini en çok duyurmuş ve bir

örnek olma durumunda olan bir yer burası. Şu ana kadar bulunması, çıkarılması ve korunması konusunda çabalar oldu. Türkiye'deki alışkanlıklara göre olağandışı çabalar. Bu konuda emeği geçen kimlerden söz edebilirsiniz?

İ. K. — Dr. Sadrettin Alpan, Dr. Fikret Ozansoy, Dr. İbrahim Tekkaya, Ergun Kaptan, Şevket Şen, Mustafa Çelik.

T. Ö. — Müzedeki teşhir şeklienden öteye birşey düşünüyor musunuz?

İ. K. — Bir dolapta 8 tanesini teşhir etmekteyiz. Henüz yeni bir şey olmuyor.

T. Ö. — Konuyla bu kadar uğraştınız. Orası için hayal ettiğiniz bir şey var mı?

İ. K. — Şu anda mümkün olsa orayı açıp 5-10 ize rastlansa, cemakanlı gayet güzel, yağmurdan yaştan korunur bir hale getirip etrafı tel örgüyle çevrilse, turistik bir hale getirilse. Zaten doğanın çok güzel bir yerinde. Sol tarafa bakıyorsunuz volkan parçaları, sağ tarafa baktığınızda barajın nefis gölü var. Hem yol üstünde.

T. Ö. — Şöyle birşey olsa. Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu burasının korunmasına karar verse. Orada, hiç değilse curuf işletmesinin önüne geçse ve oranın bir doğal anıt olarak korunmasını, geliştirilmesini MTA'ya verse. MTA'nın bu konuda yapabilecek neleri olabilir?

İ. K. — Maddî bir karşılama da bulunamaz ama zannediyorum sahanın açılıp temizlenmesini, etrafının tel örgüyle çevrilmesini ve hiç değilse bir bekçi konulmasını memnuniyetle yapar.

T. Ö. — Zaten bu da, yapılabilecek şeylerin çoğu.

İ. K. — Bunu da Enstitümüzün memnuniyetle yapacağı kanısındayım.